

Issues of upbringing in the works of Imam Bukhari “Al-Adab Al-Mufrad” (“pearls of adab”)

Mashkhura TODZHIMAMATOVA¹, Feruzakhon AKHMEDOVA²

Ferghana State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021
Received in revised form
28 March 2022
Accepted 20 April 2022
Available online
15 May 2022

Keywords:

hadiths,
morals,
education,
national and religious
values.

ABSTRACT

In this article, Imam Bukhari’s “Al-Adab al-mufrad” (“Pearls of Adab”). This work of Imam al-Bukhari, which contains the most authentic hadiths on morality, is a unique collection of great educational value. Its Arabic edition was published twice, and in 1990, the Uzbek translation of the work was published by the scientist Sh. Bobokhonov. This work of Imam al-Bukhari contains 1322 hadiths and narrations in 644 chapters and has been published several times in India, Turkey and Egypt.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4/S-pp238-245>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Imom Buxoriyning “Al-adab Al-mufrad” (odob durdonalari) asarida tarbiya masalalari

ANNOTATSIYA

Kalit soʻzlar:

hadislar,
odob-axloq,
tarbiya,
milliy-diniy qadriyatlar.

Ushbu maqolada Imom Buxoriyning “Al-adab al-mufrad” (“Adab durdonalari”) asarida ilgari surilgan tarbiya masalalari xususida soʻz boradi. Imom al-Buxoriyning odob-axloq haqidagieng sahih hadislarni oʻzida mujassam etgan ushbu asari katta tarbiyaviy ahamiyatga molik benazir toʻplamdir. Uning arabcha nashri ikki marta bosilib, 1990-yilda olim Sh. Boboxonov tomonidan asarning oʻzbekcha tarjimasi ham nashr etilgan. Al-Buxoriyning bu asarida 1322 hadis va xabarlar 644 bobda jamlangan boʻlib, u Hindiston, Turkiya va Misrda bir necha marta chop etilgan.

¹ Independent researcher of Ferghana State University.

² 1st year master student of Ferghana State University.

Вопросы воспитания в работы Имама Бухари «Ал-Адаб Аль-Муфрад» («жемчужины адаба»)

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

хадисы,
нравы,
воспитание,
национальные и
религиозные ценности.

В этой статье имама Бухари «Аль-адаб аль-муфрад» («Жемчужины Адаба»). Этот труд имама аль-Бухари, содержащий наиболее достоверные хадисы о нравственности, представляет собой уникальное собрание, имеющее большое воспитательное значение. Дважды выходило ее арабское издание, а в 1990 г. вышел узбекский перевод работы ученого Ш. Бобохонова. Работа Аль-Бухари содержит 1322 хадиса и повествования в 644 главах, которые несколько раз публиковались в Индии, Турции и Египте.

Bugungi kunda bugun yurtimizda diniy-ma'rifiy sohaga katta e'tibor berilmoqda, yoshlarni ajdodlarimizga munosib avlod etib tarbiyalash maqsadida turli ilm maskanlari, markazlar tashkil etilmoqda, bu borada ulkan ishlar qilinmoqda. Islom diniga ulkan hissa qo'shgan buyuk allomalarimizning benazir merosini ilmiy asosda chuqur o'rganish, muqaddas yurtimiz zamini azal-azaldan ulug' allomalar, aziz avliyolar vatani bo'lib kelganini yurtdoshlarimiz va xalqaro jamoatchilik o'rtasida keng targ'ib qilish, milliy-diniy qadriyatlarimizni asrab-avaylash va rivojlantirish, shu asosda yosh avlodni ezgu g'oyalar ruhida tarbiyalash, ularning qalbida Vatanga muhabbat va sadoqat tuyg'usini kuchaytirish bosh g'oyamizga aylandi. Buyuk allomalar ilmiy merosini fan sohalari bo'yicha o'rganish – kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Bu haqida 2017-yilning 24-may kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori e'lon qilindi. Ushbu Qarorda "Mustaqillik yillarida xalqimizning qadimiy tarixi va boy madaniyatini tiklash, buyuk allomalarimiz, aziz-avliyolarimizning ilmiy, diniy va ma'naviy merosini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, muqaddas qadamjolarini obod qilish, yosh avlodni ularning ezgu an'analari ruhida tarbiyalash bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi va izchil davom ettirilmoqda"[1], – deya alohida ta'kidlab o'tilgan. Darhaqiqat, o'tgan yillar davomida yurtimizda yashab o'tgan ulug' allomalar hayoti va ijodini o'rganishga katta e'tibor qaratildi.

Ana shunday buyuk allomalarimizdan biri xalqimizning tarixi va madaniyatini yuksaltirishga, islom dini va hadisshunoslik rivojiga beqiyos hissa qo'shgan alloma Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriydir. U bugungi avlod uchun ham namuna va ibrat bo'la oladi. Ismoil al-Buxoriyning asarlari bebaho boylik bo'lib qolgan ilm xazinasidir. Unda kishilik jamiyatining rivoji uchun zarur bo'lgan sifatlarning barchasi mujassam ekanligini ko'ramiz. Ayniqsa, Uchinchi Uyg'onish davri deb nisbat berilayotgan bugungi kunda bu ma'naviy merosga ehtiyojimiz katta.

Imom Buxoriy hazratlarining boy ilmiy meroslari va u zotning islom olamida tutgan bemisl o'rinlarini keng jamoatchilikka tanitish ishlariga doir Prezident hamda hukumat qarorlari qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 27-mart kuni qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida"gi 2855-sonli Qarori buning yaqqol misoli bo'la oladi [2].

Mazkur Qarordan ko'zlangan maqsad buyuk vatandoshimiz, hadis ilmining sultoni Imom Buxoriyning boy merosi, u zotning jahon sivilizatsiyasi, ilm-fan taraqqiyoti rivojiga qo'shgan bebaho hissasini chuqur tadqiq etish va keng targ'ib qilish, yosh avlodni millatlar va dinlararo bag'rikenglik, o'zaro hurmat, tinch-totuv hayotni qadrlash va mustahkamlash ruhida tarbiyalash, shuningdek, xalqaro miqyosdagi ma'naviy-ma'rifiy muloqot va hamkorlikni kuchaytirishdan iborat.

Imom Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy islom olamida o'ziga xos alohida hurmat va e'tiborga sazovor, musulmon yurtlari ichida bizga faxr bag'ishlovchi buyuk ajdoddur. Bu zotning ilm yo'lida chekkan riyozatlari, hadis ilmining rivojiga qo'shgan hissalari hamda yaratgan asarlari butun dunyoda tillardan tillarga doston bo'lgan. Islom dinining birinchi muqaddas manbasi bo'lmish Qur'oni Karimdan keyingi o'rinda turuvchi "Al-Jome' As-sahih" hadislar to'plami ham shu ulug' zotning ko'p yillik ilmiy faoliyatlari va bu yo'ldagi ixloslari, islom ummatiga nisbatan tutgan xolis yondashuvlarining mahsulidir. Imom Buxoriy o'rta asrlar sharoitida bir millionga yaqin hadisni dunyo bo'ylab tarqalib ketgan minglab roviylardan birma-bir yozib olib, tekshirib, tasniflab kitoblar ta'lif etish bugungi texnika va keng imkoniyatlar asrida ham hech kimga nasib etmayotgan buyuk xizmat va sharaftir. Bu buyuk muhaddis roviy va isnodlari bilan yoddan bilgan shuncha hadislardan 7,5 mingga yaqinini o'z "Al-Jome' As-sahih" kitobida bayon etgan, ushbu kitob esa islom olamida eng ishonchli hadis to'plami hisoblanadi [3].

Imom Buxoriyning "Al-adab al-mufrad" (Odob durdonalari) asarini tarbiya jarayonida muhim manba sifatida o'rganish maqsadida Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf rohimahulloh tomonidan "Al-Adab al-Mufrad (Odoblar xazinasi)"ning sharhi (to'rt tomdan iborat) tarzida nashr etilgan. Respublikamiz olimlaridan O. Yusupov, B. Amonov, N. Qobilov, Shodiyor Mutaharov, Shoxistaxon Uljaeva, S. Sharipov va boshqalar tomonidan buyuk alloma Imom Buxoriyning ilmiy merosini fan sohalari bo'yicha o'rganishning nazariy asoslari yoritilgan. Shuningdek, xorijlik olimlar tomonidan ham izlanishlar olib borilmoqda.

Imom al-Buxoriyda inson kamolotining oliy belgisi bo'lgan sifatlar juda ko'p edi. Ulardan biri haqida o'zlari bunday yozadilar: "G'iybat haromligini bilganimdan buyon biror kishini g'iybat qilganim yo'q". U kishining adolatli shaxs bo'lganliklari haqidagi yana bir yodnomada bunday deyiladi: "Unga Abu Hafs bergan yukni keltirishdi. Kechqurun bir guruh tojirlar kelib, ushbu savdodan besh ming dirham foyda berishni taklif qildilar. Imom al-Buxoriy ularga bu kecha sabr qilib, kutib turishlikni maslahat berdilar. Ertasi kuni boshqa tojirlar kelishib, mol uchun o'n ming dirham foyda taklif qilishdi. Shunda u: "Men kecha kechqurun sizlardan oldin kelganlarga berishni niyat qilgandim, niyatimni buzishni istamayman", dedi va molni besh ming dirham kam foydaga bo'lsa-da, birinchi kelganlarga berib yubordi" [6].

Imom al-Buxoriyning bu xatti-harakatlaridan ko'rinib turibdiki, tijoratda har doim bir so'zli bo'lish, adolatli qaror qabul qilish, haq so'zlash, o'z so'zida turish kabi sifatlar hozirgi kunda ham ahamiyatlidir.

Imom al-Buxoriy otda ov qilishni xush ko'rardilar. Bu haqida u kishining Abu Jafar kunyasi bilan chaqiriluvchi kotibi quyidagilarni yozadi: "Ko'pincha, ulov minib, o'q otgani chiqib turar edi. U kishiga hamroh bo'lganim davomida o'qlari mo'ljalga tegmay qolganini faqat ikki marta ko'rganman". Firabrda turganimizda, bandargoh (port)ga olib boradigan yo'lga chiqib, o'q ota boshladik. Imom al-Buxoriyning kamonidan otilgan o'qlardan biri anhor ustiga qurilgan ko'priq arqoniga borib sanchildi va arqon yorildi. U buni ko'rgach, ulovidan tushib borib, arqondagi o'qni chiqarib oldi. O'q otishdan to'xtadi va: "Qaytinglar", – dedi [4].

Biz ortga qaytdik. Shunda u menga yuzlanib, og'ir nafas olarkan: "Yo Abu Jafar, senga hojatim bor", – dedi. Men uni tinglashga shayligimni bildirdim. U esa:

"Ko'prik egasining oldiga borasan! Biz arqonga zarar yetkazdik. Bizga uning o'rniga boshqasini tortishga yoki qiymatini to'lashga ijozat berishingni va bizni qilgan narsamiz uchun kechirishingni so'raymiz", – deysan dedi". Ko'prikning egasi Humayd ibn Axzar ismli kishi ekan, uni qidirib topdim. Unga aytilgan omonatni yetkazdim. U esa menga: "Abu Abdullohga salom ayt va unga: "Sening qilgan ishingni kechirdim. Barcha mulkim senga fido bo'lsin", – deganimni yetkaz", – dedi.

Abu Jafar aytilgan omonatni Imom al-Buxoriyga to'lig'icha yetkazadi. Shunda uning yuzlari birdaniga yorishib ketadi va chehrasida xursandchilik alomati paydo bo'ladi. Abu Jafarning ta'kidlashicha, shu kuni Imom al-Buxoriy g'ariblarga besh yuzta hadis o'qib berdi va molidan uch yuz dirham sadaqa qilib yubordi".

Muhaddislar sultonidagi bu kabi fazilatlar bugungi kunimizda har birimiz uchun ibrat maktabidir. Ayniqsa, muhtaram Prezidentimiz olib borayotgan shaffof siyosat zahirida adolatli jamiyat qurish yo'lida bu maktab saboqlari suv bilan havodek zarur!

Hududlardagi hokimlar, huquq-tartibot idoralari, korxona va tashkilot rahbarlaridan kamtarlik va ilm-ma'rifat talab etilayotgan kunlarda u kishining hayot tarzi, halollik kodeksi, qat'iyatli adolati, mukammal iymoni yo'lchi yulduzdir [5].

Kitob o'qimaslik kishilarni ma'naviy qashshoqlikka duchor qiladi. Ilmsiz odam esa kunduzi ham yo'ldan adashadi. Shu tufayli jamiyatimizdagi ayrim rahbarlar, mahalla oqsoqollari poraxo'rlik dardiga muhtalo bo'lishdi. Tadbirkorlar savdo-sotiqdan katta foyda topish ilinjida bozorlarda narx-navoni sun'iy oshirishni shunchaki tirikchilik zaruriyati deb baholashmoqda. Aslida, bular naqadar katta gunoh ekanligi Imom al-Buxoriy asarlarida mukammal bitilgan.

Jamiyatimizdagi kambag'allik qatlamini bartaraf etishda jonbozlik ko'rsatishi lozim bo'lgan (hozircha masjidlardagi quruq va'z-nasihatdan nariga o'tolmayotgan) din peshvolari – ulamolarimiz Imom al-Buxoriy dahosi oldida bir umr qarzdordirlar. Chunki ular ma'naviyat va abadiyat dunyosida u kishi zabt etgan oltin zinaning birinchi pillapoyasiga ham yaqin bora olishmaydi. Sababi, Imom al-Buxoriydagi qat'iyat, jur'at, samimiylilik, fidoyilik xislatlari negadir ulamolarimizda ko'rinmaydi.

Zero, Imom al-Buxoriy mazlumlariga, muhtojlarga, musofirlarga, qarzdorlarga doimo ko'makchi, jamiyatning eng quyi qatlami bilan hukmdorlar o'rtasidagi adolat posboni edilar. U kishi qarshisida manman degan olimlar tiz cho'kib, hurmat ko'rsatardi. Amir-u hukmdorlar u kishining duolari barakatidan umidvor bir holda saltanatiga tashrifini yillar davomida kutib yashardi. Imom al-Buxoriy esa saroylarga borishdan qochib, oddiy xalq orasida umr o'tkazishni sevardi. U kishi Buxoro yaqinida bir rabot qurdirdi. Buni eshitgan xalq bu savobli ishda ko'makchi bo'lish uchun sel kabi yog'ilib keldi. Muhaddislar peshvosi bunga kifoyalanmay, o'zlari yeng shimarib ustalariga g'isht tashib berib turdi.

Imom al-Buxoriy ilmni, adolatni juda-juda sevar va qadrlardi. Bugungi avlodga bebaho boylik sifatida yozib qoldirgan asarlari "Jome'us-sahih" kitobiga bunday baho bergandilar: "Uni o'zim bilan Alloh azza va jallaning orasida hujjat qildim". Naqadar buyuk xizmat va oltin satrlar...

Imom al-Buxoriyning eng ulug' fazilatlaridan yana biri u taassub (mutaassiblik)ning har qanday ko'rinishlaridan uzoq bo'lgan alloma edi. Uning shoh asari "Sahih al-Buxoriy" bilan chuqurroq tanishilsa, al-Buxoriyning o'z kitobidagi ma'lumotlarga nihoyatda katta sinchkovlik va ehtiyotkorlik bilan yondashganini ko'ramiz.

Qanchadanqancha mashaqqatlar bilan to'plangan hadislarining sahiihligiga to'la ishonch hosil qilib, obdan tekshirgandan keyingina o'z asariga kiritganligi ushbu fikrimizni yana bir bor tasdiqlaydi. Imom al-Buxoriyning "Sahiih" asari haqida gapirar ekanmiz, shuni ham qayd qilish kerakki, ushbu kitobning sahiih isnodlarida ahli sunnaga mansub bo'lmagan roviylar ham uchraydi. Imom al-Buxoriy muhaddislarda hadislarga bo'lgan katta mehr va intilish hamda unga qat'iy amal qilish har qanday tahsinga sazovor, deb hisoblardi. Bu masala g'oyatda muhim bo'lib, bu xususda ba'zi muhaddislarning o'zlari ham fikr-mulohazalarini bildirganlar. Jumladan, imom Ahmad ibn Hanbal: "O'zim amal qilmagan bitta ham hadisni kitobga olmaganman", – deb ta'kidlagan bo'lsa, o'z davrining yirik muhaddislaridan biri sanalgan Vakiy ibn al-Jarroh: "Agar biror hadisni yodlashni istasang, eng avvalo, unga amal qil", – degan [6].

Yana bir muhaddis Ibrohim ibn Ismoil esa: "Hadislarni yodlashda, eng avvalo, unga amal qilish yo'lidan foydalanardik", – deb ta'kidlagan, alloma as-Suyutiy o'zining "At-Tadriy" nomli asarida bu jarayonni quyidagicha ifodalaydi: "Ibodatlari, odob-axloq, fazilatlar, solih a'mollar xususida eshitgan hadislardan samarali foydalanish lozim. Bu birinchidan ushbu hadisning zakoti, ikkinchidan esa uni yodlash uchun yaxshi omildir".

Ko'pgina manbalar va tarix kitoblarida Imom al-Buxoriyning aql-zakovati va quvvai-hofizasini sinash maqsadida qilingan imtihon (sinov) xususida aniq ma'lumotlar zikr qilingan. Darhaqiqat, bunday jiddiy bir imtihon Bag'dodda Dor ul-xilofat (Xalifalik uyi)da Bag'dod ulamolari tomonidan uyushtirilgan. Bag'dodlik olim Abu Bakr al-Kaluzoniy (vafoti 249-hijriy yil) "Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyga o'xshash hech bir olimni ko'rmadim. Biror ilmga oid har qanday kitobni olib sinchiklab mutolaa qilardi-da, unda keltirilgan barcha hadislarni bir martaning o'zidayoq yodlab olardi", – deb yozgan.

Qachonki Imom al-Buxoriy hadis ilmi bo'yicha mukammal ilmga ega bo'lib ilmiy majlislar uyushtirib, saboq bera boshlagach va uning bu tarzda majlislarining dovrug'i har tarafa tarqab, el orasida yoyilgach, ilm toliblari-yu, ahli donish uning saboqlariga shunchalik ko'p yog'ilib kela boshladiki, hatto majlislariga odamlar sig'may ketardi. Bu tartibdagi ilmiy majlislar bir qancha Basra, Bag'dod, Hijoz, Balx kabi shaharlarda uyushtirilib, alloma umrining oxirlarida o'z vatani Buxoroda ham hadislardan dars bergandi.

Manbalarda keltirilishicha, imom al-Buxoriy o'z ijodiy faoliyati davrida yigirmadan ortiq asarlar yaratgan. "Al-adab al-mufrad" ("Adab durdonalari"). Imom al-Buxoriyning odob-axloq xususidagi eng sahiih hadislarni o'zida mujassam etgan ushbu asari katta tarbiyaviy ahamiyatga molik benazir to'plamdir. Uning arabcha nashri ikki marta bosilib, 1990 yilda olim Sh.Boboxonov tomonidan asarning o'zbekcha tarjimasi ham nashr etilgan. Imom al-Buxoriyning bu asarida 1322 hadis va xabarlar 644 bobda ja'mlangan bo'lib, u Hindiston, Turkiya va Misrda bir necha marta chop etilgan. Asarning bir qancha qo'lyozma nusxalari ham saqlangan.

Hindistonlik olim as-Saiyid Fazlulloh al-Jiloniy bu asarning tanqidiy nashrini sharhi bilan birgalikda "Fazlullohisamad fi tavziyihil-adab al-mufrad" nomi bilan chop etgan. Hadislar Islom dinida Qur'ondan keyingi muqaddas manba. Hadislar to'plami sunnat deb ataladi. "Al-adab al-mufrad" asarida Muhammad alayhissalomning so'zlari, qilgan ish faoliyatlari va sahobalar tomonidan amalga oshirilgan ishlarga munosabatlari bayon ettirilgan.

Hadisi shariflarni yig'ib kitob shakliga keltirish, asosan, Payg'ambarimiz alayhissalomning vafotlaridan keyin amalga oshirilgan. Bu sharaflari ish hijratning uchinchi asriga kelib keng quloq yozdi va u hadisshunoslikning oltin davri deb ataladi. Islom

olamining o'sha davrdagi madaniy markazlaridan sanalgan Bog'dod, Kufa, Basra, Damashq, Buxoro, Samarqand, Urganch, Termiz kabi shaharlarda hadis ilmi bilan shug'ullanuvchi muhaddislar ko'p bo'lgan. Ular ichida eng ishonchli manba Imom al-Buxoriy hadislarini deya e'tirof etiladi.

Islomda axloqiy-huquqiy qonun-qoidalar majmui, shariat XI-XII asrlarda tugal shakllangan. Shariat qonun-qoidalarini Qur'on va sunnat asosida ishlab chiqilgan. Unda musulmonlarning ijtimoiy-iqtisodiy, diniy, huquqiy va axloqiy hayotini tartibga soluvchi qonun-qoidalar belgilab berilgan. Bunday tartib-qoidalar "Hidoya" va boshqa kitoblarda jamlangan.

"Al-adab al-Mufrad" (Odob durdonalari) asarida tarbiyaga oid hadislarini keltiramiz, jumladan: "Yaxshilikka yaxshilik qilish haqida"- Jobir ibn Abdulloh (r.a.) aytdilar: "Rasululloh (s.a.v.): "Kim moddiy jihatdan bironvga yaxshilik qilsa, unga ham yaxshilik qaytarilsin. Yaxshilik qilishga qurbi kelmasa, u kishini g'oyibona maqtasin, chunki maqtash tashakkur o'rnida o'tadi. Ammo u kishining yaxshiligini yashirsa, undan tongan, yaxshilikni bilmagandek bo'ladi. Kim o'zida yo'q narsani menda falon narsa bor deb maqtansa, ikki qavat kiyim bilan o'ralgan hisoblanadi", – dedilar". Ya'ni u ikki barobar yolg'ondir.

Abu Zarr (r.a.)dan rivoyat qilindi: "Rasululloh (s.a.v.)dan: "Amallarning qaysi biri yaxshiroq" – deb so'rabdi. Rasululloh (s.a.v.): "Alloh taolaga ishonmoq va uning yo'lida jihad qilmoq", dedilar. Yana: "Qanday qulni ozod qilish yaxshi?" – deyildi. Rasululloh (s.a.v.): "Narxi qimmatroq va egasiga kerakliroq bo'lganini", dedilar. So'rovchi: "Agar shunga qodir bo'lmasa-chi?" – degan edi, Rasululloh (s.a.v.): "Unday bo'lsa, kambag'al va yetimlarga yordam berasan va ishini uddasidan chiqa olmaydigan hunarsiz kishilarning ishini qilib berasan", – dedilar. U: "Bunga kuchim yetmasa-chi?" – dedi. Rasululloh (s.a.v.): "U vaqtda odamlarga ozor berishdan o'zingni saqlaysan, bu ham o'z joning uchun qilgan bir sadaqang bo'ladi", – dedilar". Dunyoda yaxshilik qilganlar oxiratda mukofotga ega bo'ladi.

Qo'baysa ibn Burma Asadiy (r.a.) aytdilar: "Men Rasululloh (s.a.v.) huzurlarida edim. Rasululloh (s.a.v.): "Bu dunyoda yaxshilik qilgan kishilar oxiratda yaxshilikka erishadilar va shariatda yomonlik deb sanalgan ishlarni qiluvchilar oxiratda yomonlikka duchor bo'ladi", – dedilar". Bu hadisning ikkinchi ma'nosi: bu dunyoda kishilarga manfaati tekkan odamning u dunyoda ham manfaati tegadi, chunki dunyoda manfaatga tekkan uchun Alloh taolo unga savob beradi, o'sha savobi tufayli gunohkor kishilarni shafolat qilishga yo'l ochiladi [6].

Demak, bu dunyoda yaxshilik ilgani kabi u dunyoda ham yaxshilik qilgan bo'ladi. Harmala ibn Abdulloh (r.a.)dan rivoyat qilindi. U kishi bir necha otliq hamroqlari bilan o'z yurtidan chiqib Rasululloh (s.a.v.) huzurlariga keldilar. Bir oz turganlaridan keyingina Rasululloh (s.a.v.) u kishini tanidilar. Rasululloh (s.a.v.) u yerdan qo'zg'alanganlaridan keyin dedi: "Men Rasululloh (s.a.v.) yonlariga borib tursam, ko'proq ilm o'rganaman",-dedim-da, piyoda yurib yonlariga borib, tik turdim va: "Yo Rasululloh, menga nima ish qilishimni buyurasiz?" – deb so'radim. Rasululloh (s.a.v.): "Ey, Harmala, yaxshi deb hisoblanadigan ishni qil va yomon deyilgan ishlardan o'zingni tort!" – dedilar. Men keyin qaytib joyimga bordim-da, yana Rasululloh (s.a.v.) oldilariga kelib, u zotga yaqinroq turdim va avvalgi savolimni yana qaytardim. Rasululloh (s.a.v.) yana xuddi o'sha javobni qaytardilar-da: "Ey, Harmala! Kishilar oldidan chiqib kelganingda orqangda gapiradigan gaplardan qaysi biri senga ma'qul bo'ladi bo'lsa, o'shani qil! Ammo ma'qul bo'lmaydigan bo'lsa, undan o'zingni saqla", – dedilar [4].

Shundan keyin men o'z joyimga borib Rasululloh (s.a.v.)ning shu qisqa nasihatlarini o'ylab ko'rsam, u hamma narsani o'z ichiga olgan purma'no so'zlar ekanini bildim", – dedilar. Ilm-fanni egallash, ma'rifatli bo'lish juda katta savobli ish ekani qayta-qayta ta'kidlanadi. Beshikdan to qabrgacha ilm izlash lozimligi qayd qilinishining o'zi katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Shuningdek, hadislarning mavzu qamrovi nihoyatda keng. Ular Muhammad payg'ambarning hayoti va faoliyati bilan bog'liq hadislar talqini, o'zaro insoniy munosabatlar, do'stlik, ahillik, saxovat, ota-onalarga va qarindosh-urug'larga munosabat, halollik, poklik, adolat, insof, diyonat, hasad, xiyonat, rostgo'ylik, yolg'onchilik, fitna - fasod va boshqa insoniy fazilatlar va nuqsonlar ustida bahs yuritadi. Muhimi, ularda yuksak insoniy fazilatlar ulug'lanadi, kishilarda shunday xislatlarning bo'lishi ma'qullanadi va targ'ib qilinadi, aksincha, yomon fe'l-atvor va xususiyatlarning kishilik jamiyati uchun kulfat va azoblar keltirishi qayta-qayta ta'kidlanadi. Ilm-ma'rifat borasida ham ko'plab hadislar mavjud. Masalan, ularning birida "Garchi Xitoyda bo'lsa ham, ilmga intilinglar, chunki ilm olishga harakat qilish har bir mo'minga farzdir", – deyiladi. Bunda kishilarni ilm olishga undash, o'z bilimni chuqurlashtirishga da'vat ochiq ko'rinib turibdi.

Vatan va vatanparvarlik bilan bog'liq hadislar ham anchagina. Tabiiyki, ular orasida "Vatanni sevmok iymondandir" hadisi mashhurdir. Hadislar hayot hodisalari haqidagi o'gitnomalardir. Aslida, dinning o'zida ham bu xislat mavjud. "Din-nasihatdan iborat", degan hadis bejiz emas. Umuman, kishilarni ahillik, hamjihatlik, ittifoq bilan yashashga undash, buning oqibati xayrli va barakali natijalar bilan yakunlanishini ko'rsatish, aks holda esa parokandalik, fayzsizlik sodir bo'lishi bu o'gitnomalarda ko'rinib turadi [6].

Hadislar insonni samimiyatga, pokdomonlikka, mustahkam imon va sobit e'tiqod egasi bo'lishga undaydi: "Savobli ish qilganingizda xursand bo'lsangiz, gunoh ish qilganingizda esa xafa bo'lsangiz, demak, siz haqiqiy mo'mindirsiz". Hadislarda ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj bo'lgan kishilarga alohida e'tibor berilgan: "Qalbing muloyim, hojating ravo bo'lishini xohlaysanmi? Xohlasang, yetimlarga mehribon bo'l, ularning boshini sila, o'z taomingni ularga Yedir. Shunda diling yumshab, hojating ravo bo'lur".

Ammo yetimlar haqqini yeyishdan tiyilmoq shart, hatto u harom qilinadi: "Ikki zaif toifa, ya'ni yetim va ayol haqqini yemoqlikni sizlarga harom qilaman". Odamiylik ham hadislarda tez-tez tilga olingan mavzulardan. Bunday asosiy e'tibor barcha insonlarni teng tutib, hurmat qilishga, barchaga mehr-muhabbat bilan qarashga tortiladi. Jumladan, "O'zingga yoqqan narsani boshqalarga ham ravo ko'r!", – deyilgan. Shuningdek, hadislarda qo'li ochiqlik, saxovat, xayr-ehson, boshqalar dardiga sherik bo'lishlik ulug'langan.

Hadislardagi: "Sadaqaning afzali mo'min kishi ilm o'rganib, so'ng boshqa mo'minlarga o'rgatishidir", "Ilm ibodatdan afzaldir" kabi fikrlar tahlilga muhtoj emas. Qur'oni Karimda "Ilm" so'zi asosida "Alima" – bilmoq fe'l negiziga tayangan kalimalar 750 marotaba uchrashi ilmiy tadqiqotlarda qayd etilgan. Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomga ilk nozil bo'lgan oyat ham "Iqro..." "O'qi" so'zidan boshlanadi. Ko'rinadiki, islom e'tiqodi avval boshdanoq insonni o'qib-o'rganishga, ilm vositasi bilan dunyoni anglab yetishiga targ'ib etadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, imom Buxoriyning "Al-adab al-mufrad" ("Adab durdonalari") asari odob-axloq xususidagi eng sahih hadislarini o'zida mujassam etgan, katta tarbiyaviy ahamiyatga molik benazir to'plamdir. Undan samarali foydalanish bugungi kundagi dolzab masalalardan biridir. Chunki Imom al-Buxoriyning odob-axloq

xususidagi eng sahii hadislardan foydalanish orqali yoshlarda ilmga bo'lgan qiziqishni orttirish mumkin, shuningdek, yaxshilik va yomonlik, saxiylik, halollik, adolat bilan ish ko'rish, o'ziga nisbatan tanqidiy ko'z bilan qarash, vatanparvarlik siatlarini tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2017-yil 24-may.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida" 2855-sonli Qarori. 2017-yil 27-mart.
3. Amonov N. Qobilov. Imom Buxoriy izidan. – T.: Mumtoz so'z, 2019.
4. Imam Buxari. Al-adab al-mufrad. T.: Toshkent islom universiteti, 2008.
5. O. Yusupov va boshqalar. Imom Buxoriy ta'rifi. – T.: G'ofur G'ulom, 2019.
6. Shayx Muxammad Sodiq Muxammad Yusuf. Hadis va Hayot. 1-jild. T.: Sharq, 2008-yil.